

1 września 1942 r. W czerwcu 1942 r. zostałem wpisany do III grupy niemieckiej listy narodowościowej. Dnia 8 września 1942 r. zaciągnięto mnie do wojska niemieckiego, do piechoty. Przebywałem we Francji do września 1943 r. W październiku tegoż roku przeniesiono naszą dywizję do północnych Włoch, rejon Genua, a w lipcu 1944 r. na front pod Florencję. W rejonie Rimini dostałem się do niewoli angielskiej, dnia 18 września 1944 roku.

W dniu 27 września 1944 r. wstąpiłem ochotniczo do II korpusu W. P. we Włoszech.

Do 20 grudnia 1946 roku byłem członkiem Polskich Sił Zbrojnych za granicą.

Dnia 4 stycznia 1947 roku wypłynęliśmy z portu Glasgow do Polski. Do Gdańska przybyłem 8 stycznia 1947 r.

(—) Lessnau Alfons

BIBLIOTEKA HOOVERA I JEJ POLONICA

W październiku 1956 r. miałem możliwość zapoznania się ze zbiorami druków polskich znajdującymi się w Bibliotece Hoovera w Stanford, w Kalifornii, kilkadziesiąt mil na południe od San Francisco, miejscowości znanej poza tym z mieszczącego się tamże uniwersytetu (*Stanford University*) oraz pobliskiego *Center for Advanced Studies of Behavior Science*.

Ponieważ zbiory *Hoover Library* w Polsce na ogół są nieznane, a mogą zainteresować szereg naszych instytucji naukowych i bibliotek, podaję ogólne informacje o Instytucie Hoovera, dalej ogólny opis zbiorów polskich, wreszcie szczegółowy opis nieznaney, zdaje się w Polsce, a znajdującej się w Stanford tzw. „kolekcji Wiśniewskiego”, zawierającej rzadkie pisma ulotne i materiały polskich partii, stronnictw i ugrupowań politycznych z lat 1915—1919.

I. Informacja o Instytucie i Bibliotece Hoovera

Całkowita nazwa instytucji, której integralną częścią jest biblioteka, brzmi: *The Hoover Institute and Library on War Revolution and Peace, Stanford, Calif. USA*.

Instytucja ta powstała w r. 1919 przy uniwersytecie w Stanford jako fundacja Herberta C. Hoovera, późniejszego (1929—33) prezydenta Stanów Zjednoczonych. Początkowo miała ona na celu zebranie wszelkiego rodzaju druków i pism ulotnych z okresu I wojny światowej i nosiła nazwę *Hoover War Collection*, a od 1922 r. *Hoover War Library*. W ciągu następnych lat zbiory poczęły się rozszerzać o materiały ruchów rewolucyjnych, wybiegających poza datę zakończenia I wojny światowej, tak iż kolekcja nabierała coraz bardziej charakteru dwojakiego: zbioru materiałów dotyczących wojny i rewolucji, a w końcu trojakiego, ponieważ uznano za łączące się tematycznie materiały konferencji pokojowych i ruchów pacyfistycznych. Z małej kolekcji, umieszczonej w Bibliotece Uniwersytetu Stanford, powstał ogromny zbiór materiałów do historii wojen, rewolucji i konferencji pokojowych, który w r. 1941 umieszczono w osobnym, specjalnie zbudowanym gmachu w pobliżu uniwersytetu, obchodzącym w tymże roku 50-lecie swego istnienia. Tak powstał obecny Instytut i Biblioteka Hoovera dla spraw wojny, rewolucji i pokoju.

W nowoczesnie urządzonej gmachu pracownie Instytutu znajdują się w jednopiętrowej, poziomej kondygnacji (na parterze i na I piętrze) Instytutu; pomieszczenia biblioteczne natomiast w ślepych, bez okien wielopiętrowym wieżowcu. Pomieszczenia te mają znakomity system utrzymywania stałej temperatury i wilgoci i każde podwyższenie się temperatury (np. przez zaczynający się dopiero pożar) powoduje alarm zarówno w gmachu Instytutu, jak i na stacji miejscowej straży pożarnej. Żadna sala biblioteczna, gdzie książki, gazety, pudła, teczki umieszczone są na metalowych półkach, nie posiada okien, a drzwi przylegają hermetycznie, co umożliwia nie tylko utrzymywanie stałej temperatury i wilgoci, ale również comiesięczne dezynfekowanie wnętrza gazami, zabijającymi wszelkiego rodzaju robactwo, nie mówiąc o tym, że hermetyczność chroni od kurzu.

Biblioteka zorganizowana jest na wzór Biblioteki Kongresu według ulepszonego systemu Deweya. Podział publikacji oficjalnych, czasopism i gazet oraz publikacji naukowych, dokonany na zasadzie geograficznej, oczywiście z katalogami „krzyżowymi” (*cross-file*).

Trzonem poszczególnych zbiorów są najszerzej pojęte zbiory druków oficjalnych (dzienników ustaw, dzienników rozporządzeń, stenogramów parlamentów, zbiorów aktów prawnych, umów, traktatów itp. oraz zbiory roczników czasopism, gazet, nawet nieraz lokalnych, przy czym Biblioteka nie prenumeruje już bezpośrednio gazet w różnych krajach, lecz zakupuje mikrofilmy, których dostarczają co kwartał specjalne agencje (tak np. dochodzą co kwartał zmikrofilmowane „zszywki” numerów „Trybuny Ludu” i „Życia Warszawy”). Rarytasem biblioteki są zbiory wszelkiego rodzaju ulotek, afiszów, odezwo, archiwów, związanych bądź z wojnami, bądź z ruchami rewolucyjnymi w całym świecie. Pod tym względem jest to niezwykła kopalnia rzadkich druków i rękopisów. Największy dział stanowi „kolekcja rosyjska” obejmująca materiały w języku rosyjskim i o Rosji w językach obcych. Druki urzędowe otwiera 270-tomowy zbiór akt rządowych rozpoczynający się w r. 1649, przy czym nie brak jedyne podobno poza ZSRR „Ukazatiela Rossijskich Zakonow od Władimira Wielikiego do 1650 g.” (Moskwa 1803), czy również rzadkich „Żurnałow Sowietu Ministrow” z wklejkami „siekrietno”, a więc egzemplarzy, które otrzymywali tylko premier i ministrowie.

Dla badaczy polskich ciekawą jest cała oficjalna dokumentacja sprawy Chełmszczyzny.

Bogaty zbiór, dotyczący Rosji carskiej, zamyka się na r. 1917, osobny dział stanowi również bardzo bogate materiały do okresu Rządu Tymczasowego księcia Lwowa i Kierieńskiego. Ten ostatni przebywa obecnie w Stanford i konsultuje przygotowywane w Instytucie wydanie dokumentów oficjalnych Rządu Tymczasowego.

Okres rewolucji i porewolucyjny znajduje odbicie przede wszystkim w zbiorach czasopism, dzienników, pism ulotnych, afiszów, zarówno czerwonych, jak białych (również już emigracyjnych), archiwów poszczególnych ugrupowań (m. i. całe archiwum Wrangla).

Osobny, bardzo starannie kompletowany ogromny zbiór dotyczy władzy radzieckiej (komplety wszystkich urzędowych publikacji oraz takich gazet, jak „Prawda”, „Izwestia”, „Komsomolskaja” i „Leningradskaja Prawda”, „Wieczerniaja Moskwa”, „Trud”, „Nowoje Wriemia”, ale także takich, jak „Żizn nacjonalnosti”, organu Komisarjatu Narodowości z okresu, kiedy komisarzem był Stalin, czy komplety „Bloknotu Agitatora”, czy komplety nawet mało znanych czasopism). Zbiór ten jest stale uzupełniany częściowo drogą wymiany z bibliotekami radzieckimi i dokompletowywany nowymi wydawnictwami, sprowadzanymi bezpośrednio z ZSRR przez sprawnie działający radziecki urząd eksportujący książki i pisma).

Dział specjalny zajmuje dokumentacja Kominternu, międzynarodowych organizacji komunistycznych lub z nimi związanych oraz Kominformu.

Ogółem sam zbiór czasopism, drukowanych w Rosji przed- i porewolucyjnej liczy około 2500 tytułów: dzienników ponad 400 tytułów, czasopism i dzienników emigracji politycznej rosyjskiej z czasów carskich około 600 tytułów, a ponad 400 tytułów „białej emigracji” i dipisów. Wśród czasopism znajdują się takie „tytuły” jak „Wiestnik Jewropy” liczący ponad 500 tomów, obok rzadkich czasopism-efemeryd.

(Szczegółowsze informacje o „kolekcji rosyjskiej” zawiera 40-stronicowa monografia, wydana w 1954 r. przez *Stanford University Press* pt. „The Hoover Library Collection on Russia”, napisana przez Witolda S. Sworakowskiego).

Drugim co do wielkości działem jest „kolekcja niemiecka”, rozpoczynająca się od 1871 r. i podzielona na trzy części: lata 1871—1933, lata hitlerowskie i obecne

powojenne. Poza wszelkiego rodzaju zbiorami oficjalnych dokumentów i kompletów kilkuset czasopism i dzienników niemieckich i emigracji niemieckiej biblioteka posiada wiele materiałów nazistowskich zdobytych (częściowo zanotowanych w wydany w 1952 r. przez *Air University Human Resources Research Institute*, Alabama, „Guide to captured German Documents”). Z ciekawszych tu pozycji wymienić należy Archiwum Anty-Kominternu z materiałami o wojnie w Hiszpanii, stenogramy procesu lipskiego o podpalenie Reichstagu, materiały spisku 20 lipca 1944 (w tym osobiste notatki i zeznania szeregu uczestników spisku), oryginał pamiętników Goebbelsa, Haldera, Jodla, materiały himmlerowskie, wreszcie zbiory ulotek ruchów oporu, działających na terenie Rzeszy w latach wojny. (Szczegółowsze informacje o „kolekcji niemieckiej” zawiera 56-stronicowa monografia, pióra Hildegard R. Boeninger pt. „The Hoover Library Collection on Germany”, wyd. w 1955 r. przez *Stanford University Press*).

Na trzecim miejscu co do wielkości jest „kolekcja chińska” posiadająca jedyny w USA zbiór niezwykle rzadkich publikacji Chińskiej Partii Komunistycznej z lat 1927—31, podobnie jak zbiory z różnych obszarów Chin objętych władzą komunistyczną w latach 1941—1947. (M. i. podobno jedyny z tego okresu komplet Chieh-fang jih-pao).

„Kolekcja chińska” sięga wstecz do połowy w. XIX i posiada materiały dotyczące rebelii Tai-Pinga, powstania bokserów, rewolucji 1911 r., ruchu kuomintangowskiego oraz szeregu mniejszych ugrupowań.

Materiały do historii Komunistycznej Partii Chin w postaci oryginałów ulotek, pism, nielegalnych druków lub fotokopii obejmują lata dwudzieste i trzydzieste. Szczególnie rzadkie są zbiory lokalnych pisemek z regionów objętych przez oddziały Mao-Tse-Tunga z okresu „wielkiego marszu”, jak i z okresu wojny z Japonią i wojny domowej. Osobnym rarytasem są archiwa agentów japońskich działających na terenie Chin.

Inne działy Biblioteki obejmują materiały dotyczące następujących krajów: Belgii, Francji, Włoch, Hiszpanii (tu tzw. *Bolton Collection* z książkami, odezwaniami, ulotkami i wycinkami prasowymi wielojęzycznymi z białej i czerwonej strony, z okresu wojny w Hiszpanii), Czechosłowacji, Bułgarii, Węgier, Jugosławii, Polski, Ukrainy, Grecji, Rumunii, państw arabskich, Turcji, Iranu, Japonii, Burmy, Indonezji, Indii, Filipin, Cejlonu, Pakistanu, Indochin, Korei. Osobne działy poświęcone są organizacjom międzynarodowym i pacyfistycznym.

Oddzielną kolekcję stanowi zbiór ok. 7000 plakatów z I i II wojny i z okresów rewolucyjnych oraz zbiór (z indeksem) około 1300 druków, ulotek, memoriałów zebranych w czasie konferencji pokojowej w Wersalu.

Cechą najcharakterystyczniejszą zbiorów Biblioteki jest z jednej strony zgromadzenie niezwykle nieraz rzadkich rewolucyjnych druków ulotnych z całego świata, z drugiej strony wszelkiego rodzaju oficjalnych dokumentów wszystkich w zasadzie państw świata, a także bogactwo kompletów czasopism i dzienników. Przykład „kolekcji polskiej”, nie zajmującej pod względem ilościowym naczelnego miejsca, jest pod tym względem bardzo wymowny.

(Ogólną charakterystykę Instytutu i Biblioteki Hoovera ogłosił Philip T. Mc Lean w „The Library Quarterly”, vol. XIX, no 4, October 1949).

II. Opis ogólny „kolekcji polskiej”

Zbiory polskie obejmują poza bogatym materiałem leksykograficznym, biograficznym i statystycznym (cały GUS przed- i powojenny) kilkaset kompletów czasopism i dzienników krajowych i emigracyjnych od XIX w. po czasy najnowsze, komplety „Dzienników Ustaw”, stenogramy Sejmu, bogaty zbiór książek i broszur oraz szereg archiwów (niektóre w depozycie lub z określoną datą, kiedy będą mogły

być otwarte) i kartotek (m. i. kartoteka 74 000 nazwisk Polaków, zmarłych w obozach i więzieniach w latach II wojny światowej, ustalona na emigracji na podstawie zeznań świadków, kartoteka, o której istnieniu wiedzieć powinien nasz PCK).

Jeśli chodzi o komplety gazet, to są tam takie jak „Kurier Warszawski” z lat 1914—1929, „Kurier Polski” z 1915—1919, „Robotnik” z 1915—1926, „Galicyjskie Wiadomości” 1915, komplet „Komunikatu Informacyjnego POW” od 11 V 1917 do nr 154 z 5 X 1918, komplet wyd. przez A. Rosseta 1916—1917 „Z Dokumentów Chwili”, „Głos Robotnika i Żołnierza” (organ CKW Sekcji PPS w Rosji) 1918, „Wiadomości Komisariatu Polskiego przy Komisarzu Ludowym do Spraw Narodowościowych” (w języku polskim) Moskwa 1918, „Czerwony Sztandar” (organ SDKPiL) 1917—1918, „Sprawa Robotnicza”, Warszawa 1918, „Głos Polski” Nowo-Mikołajewsk 1918—19, „Trybuna” (organ CK KW SDKPiL w Rosji) 1918, z r. 1919 egzemplarze pism KPRP, jak „Gromada”, „Komuna” (Łódź), „Komunista” (Zagł. Dąbr.) czy „Trybuna Komunistyczna” (wyd. przez Biuro Polit. przy C.K. KPRP) oraz komplet z lat 1918—1919 „Przełomu”, organu Polskiej Socjaldemokratycznej Partii Litwy i Białej Rusi, dalej „Wiadomości Rady Delegatów Robotniczych Okręgu Sosnowiec” 1919, „Wiadomości Rady Delegatów Robotniczych Okręgu Miasta Warszawa” 1919; bardzo bogaty zbiór prasy polskiej z 1929 r.

Wśród książek bardzo bogata literatura krajowa i zagraniczna KPP i o KPP, PPS i o PPS, Bundu i o Bundzie, endecji i o endecji, dalej o strajkach, problemach granicznych, mniejszościowych, handlowych i dotyczących polskiej polityki zagranicznej, sporo dzieł rzadkich, nieraz unikatów.

Najbogatsze zbiory dotyczą II wojny światowej, szczególnie literatury, prasy i archiwów emigracyjnych, ale także komplety „Dziennika Ustaw” i „Monitora” rządów emigracyjnych, kompletny zbiór polskiej prasy emigracyjnej, ogromny zbiór prasy dipisowskiej, wiele prasy polskiej wydawanej w ZSRR (m. i. komplety „Wolnej Polski” i „Nowych Widnokręgów”), bardzo poważny zbiór polskiej prasy podziemnej, a poza tym komplety londyńskiego „Przeglądu Prasy Podziemnej”, publikacje różnych ministerstw emigracyjnych (m. i. część materiałów Ministerstwa Prac Kongresowych).

Osobną, cenną pozycją z tego okresu są fotokopie Raportów Delegatury Rządu, mikrofilm archiwum Wydziału VI Sztabu Polskich Sił Zbrojnych w W. Brytanii (zastrzeżone, że zamknięte do 1963 r.), mikrofilm zbiorów Instytutu Sikorskiego, raporty *attaché* wojskowego RP w Madrycie (depozyt zamknięty).

W Bibliotece znajdują się poza tym depozyty z okresu II wojny światowej, które są zastrzeżone i o których Biblioteka nie udziela informacji.

Większość zbiorów nie jest opracowana naukowo, a jak bogate są to źródła, świadczyć może praca bibliograficzna W. S. Sworakowskiego, wyd. na hektografie w Stanford w 1954 r. pt. „Bibliography of Books, Pamphlets and Articles in Periodicals Dealing with Federation Plans for Central and Eastern Europe Developed during the Second World War”, praca, opatrzona indeksem kilkuset nazwisk, licząca 86 stron i zawierająca 813 pozycji.

Wniosek ogólny, który wysnułem z zaznajomienia się ze zbiorami polskimi w Bibliotece Hoovera, był ten, że w przyszłości żaden historyk polski, zajmujący się historią Polski pierwszej połowy XX wieku, nie będzie mógł uniknąć zbadania materiałów znajdujących się na kontynencie amerykańskim, a w szczególności na jego zachodnim wybrzeżu, w Stanford.

Nie będą to zresztą wyjątkowe poszukiwania, ponieważ w tej samej sytuacji znajdują się już dziś historycy niemieccy, francuscy, włoscy, angielscy, japońscy, a bodaj chińscy, filipińscy, indonezyjscy i arabscy, a nawet serbo-łużyccy, ponieważ największa kolekcja materiałów serbołużyckich, licząca ponad 25 000 pozycji, znajduje się w Chicago (*Newbury Library*).

III. „Kolekcja Wisłowskiego”

1. Informacje ogólne

Tak zwana „Wisłowski Collection” w Bibliotece Hoovera jest zbiorem pism ulotnych, odezów, wycinków prasowych, druków propagandowych, a także maszynopisów i rękopisów (sprawozdań z zebrań, memoriałów, projektów deklaracji), dokumentujących działalność polskich partii, stronnictw i ugrupowań politycznych w latach 1915—1919. Zbiór ten zawarty jest w jedenastu pudłach mieszczących po kilka teczek, opatrzonych tytułami. Zbiór ten został zakupiony w Warszawie w r. 1927 przez ówczesnego dyrektora *Hoover-Library* H. H. Fishera od niejakiego Wisłowskiego, który był twórcą i właścicielem zbioru. Według relacji H. H. Fishera Wisłowski, który sam się doń zgłosił ze swoim zbiorem w Hotelu Bristol, był człowiekiem bardzo starym i potrzebującym pieniędzy. H. H. Fisher zakupił odeń zbiór (wysokości ceny nie mogłem ustalić) i przesłał go do Stanford, gdzie nie został dotąd naukowo opracowany. Dzięki uprzejmości C. Eastona Rothwella, obecnego dyrektora Biblioteki, oraz jego zastępcy dra Witolda S. Sworakowskiego mogłem się zapoznać z kolekcją i zrobić orientacyjny spis zawartości teczek, który poniżej podaję, sądząc, że dla zainteresowanych tym okresem historyków może to mieć pewną wartość czysto informacyjną.

Opis zawartości podaję według numeracji pudełek, które wszystkie mają wykalfigrafowany tytuł angielski:

„Wisłowski Collection (Poland 1915—1919), Poland W 815”. Po czym następuje numer pudła.

Numeracja teczek pochodzi od autora zbioru, podobnie jak w języku polskim wykalfigrafowane na teczkach tytuły, które podaję w cudzysłowie. Różnorodność numeracji teczek w poszczególnych pudełkach nasuwa przypuszczenie, że w pudełkach zapakowane zostały tecki w sposób przypadkowy, tak iż kolekcja wymagałaby uporządkowania, co dotyczy również zawartości teczek, tematycznie nie zawsze jednolitych.

Autor zbioru musiał mieć sporo kontaktów z organizacjami politycznymi, ponieważ w niektórych teczkach znajdują się kopie stenogramów posiedzeń, a nawet rękopiśmienne notatki z posiedzeń. Na wielu maszynopisach znajduje się stempel z inicjałami W. B. K. Niektóre tecki mają spisy zawartych w nich materiałów, pisane na maszynie, prawdopodobnie przez autora zbioru.

Najszczegółowiej opisałem druki tecki B 11 z pudła VII, zawierającej najrzadsze, jak mi się zdaje, ulotki KPRP z lat 1918—1919. Osobno na końcu daję opis dwunastu luźnych białych teczek, którym dałem numerację od I do XII (i zasygnowałem na teczkach), zawierających również ulotne druki polskie z l. 1919—1921. Pochodzenie tych teczek jest nieznane, ze względu zaś na pokrewną tematykę umieszczono je w Bibliotece Hoovera obok „kolekcji Wisłowskiego”.

2. Spis orientacyjny zawartości kolekcji

I Pudełko (3 tecki z numeracją A2, A4 i B1)

A2: „Stronnictwo Polskiej Polityki Demokratycznej, Konwent Seniorów, Klub Państwowców i Niepodległościowe (centrum) od 1 I 1918 (do 25 II 1919)”. Wycinki z gazet, odezwy, ulotki, maszynopisy, poufne biuletyny dotyczące Stronnictwa Polskiej Demokracji, Ligi Kobiet, Pogotowia Wojennego, Narodowego Związku Robotniczego, Partii Niezawisłych Robotników, Zjednoczenia Ludowego, Związku Ziemiaków, Związku Budowy Państwa Polskiego, Radykalnej Młodzieży Narodowej, Klubu Ziemiańskiego, Stronnictwa Państwowego, Polskiego Stronnictwa Demokra-

tycznego, Centrum Narodowego, Związku Pracy, Polskiego Zjednoczenia Ludowego, Polskiego Klubu Mieszczańskiego, i Narodowego Związku Robotniczego.

A4: „Centrum Narodowe od 1 I 1917 do 31 XII 1917”. Na wstępie dwie kartki indeksu, wyliczające 31 pozycji ulotek, maszynopisów i odpisów deklaracji skonfiskowanych lub poufnych, np. Memoriał złożony przez ks. Druckiego-Lubeckiego Beselerowi 5 VII 1917.

B1: „P.P.S. od 1 I 1915 do 1 XI 1917”. Na wstępie osiem kartek indeksu, wyliczające 105 pozycji zawartych w teczkach. Odezwy, broszurki, ulotki, komunikaty zarówno Centralnego Komitetu PPS jak i Komitetów Okręgowych. Najcenniejsze kopie maszynopisowych sprawozdań ze Zjazdów PPS w 1916 i 1917 r. jak i maszynopis uchwały Warszawskiego Komitetu Okręgowego o zdwojeniu czujności i konspiracji w styczniu 1916 r.

II Pudełko (5 teczek A5, BB, D3, D4 i bez numeru)

A5: „Narodowy Związek Robotniczy od 1 VII 1915 do XII 1917 r.”: dwie kartki spisu rzeczy, wyliczające 16 pozycji zawartych w teczce druków, odezwy i komunikatów Narodowego Związku Robotniczego.

BB: „SDKPiL — PPS (Lewica) od 1 I 1916 do 31 XII 1917”: 4 strony spisu rzeczy, wyliczające 46 pozycji zawartych w teczce głównie drukowanych odezwy (niektóre w odpisie) Warszawskiego Komitetu SDKPiL i niektórych pozawarszawskich komitetów (Łódź, Płock), również odezwy PPS Lewicy; poza tym kopie maszynopisowych sprawozdań z działalności SDKPiL (ze stycznia i września 1916).

D3: „Varia (polityczne) od 1 VI 1915 do 31 XII 1917. Kilkadziesiąt odezwy, ulotek, maszynopisów i rękopisów, często z napisem „poufne”, odnoszących się do działalności Związków Zawodowych, Poaley Syonu, Rady Narodowej, (nie ogłoszony projekt deklaracji Młodzieży Zarzewiackiej), Kół Solidarności Polskiej, Związku Mieszczańskiego, Komisji Publicystycznej, Lubelskiego Klubu Politycznego, Zjednoczonych Stronnictw Niepodległościowych Zaboru Rosyjskiego.

D4: „Ewangelicy Królestwa Polskiego od 1 III 1915 do 31 XII 1917”: 1 strona spisu rzeczy, obejmująca 9 pozycji. Głównie maszynopisy, dotyczące Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Królestwie Polskim.

Bez numeru: „Związek Demokratyczny od 1 XI 1918 do 3 I 1919”: maszynopisy i rękopisy najważniejszych z archiwum Związku Demokratycznego sprawozdań z zebrań zarządu, spisy członków, statut. Tamże osobna kartka z „Przeglądem druków — za czas od 27 XII 1918 do 3 I 1919 — Prawicy PPS i Komunistów”.

III Pudełko (3 tecki D1, D5 i D6)

D1: „Litwa od 1 IX 1914 do 31 XII 1917”. Na wstępie 5 stron spisu rzeczy, obejmujące 69 pozycji, zawartych w teczce głównie maszynopisowych memoriałów o sytuacji na Litwie, niektóre pisane przez Leona Wasilewskiego, inne przez Michała Romera (z zaznaczeniem, że podpis poufny), dające różnorodny obraz problemów narodowościowych i gospodarczych.

D5: „Varia 1918”: ulotki, afisze, wycinki z gazet, dotyczące spraw polskich, głównie na Kresach i w Warszawie. Między innymi ulotki Ligi Ziemi Wschodnich, Ukrainy, Związku Wyzwolenia Chełmszczyzny, Żydowskiego Funduszu Narodowego, Ligi Konsumentów, Rad Polskich Litwy i Białorusi i i. Poza tym 2 egzemplarze nr 12 „Mitteilungsblatt des Grossen Soldatenrates der Heeresgruppe Kiev, zur Zeit in Brest Litowsk, den 28. Januar 1919”, dalej ulotka berlińska „A- und S-Rates von Gross-Berlin”, ulotka z 27 (14) I 1918, datowana z Kijowa pt. „Rozkaz Naczelnictwa Polskiego Komitetu Wojskowego” podpisana przez Wł. Raczkiewicz, oraz projekt sprawozdania Naczepolu.

D6: „Rada Miejska, Szkolnictwo Polski, Ewangelicy, Sprawy Żydowskie, Artykuły i Memoriały 1915—1916—1917”. Głównie maszynopisy (niektóre z podpisami), ulotki, komunikaty.

IV Pudełko (3 teczki D7, D8 i M5)

D7: „Zarząd Miejski i Rada Miejska miasta Warszawy od 1 VI 1916 do 31 V 1917”. Na wstępie 2 strony spisu rzeczy, obejmujące 24 pozycje zawartych w tezcze odezwy, sprawozdań, projektów deklaracji itp.

D8: „Prowincjonalne i zakordonowe od 1 I 1918”. Głównie maszynopisy, wiele dotyczących okręgowych komitetów PPS, komitetów robotniczych; 6 stron powielanych, tablice statystyczne z mapką pt. „M. Świechowski, Rozbiór Ziem W. Księstwa Litewskiego na mocy Traktatów Brzeskich w r. 1918”, odpisy poufnych informacji z lipca 1918 o działalności Miedzińskiego na Ukrainie i Hallera na Murmanie; ulotka Biura Organizacji Wojskowych z Wielkopolski, Śląska i Prus itp.

M5: „Władze Okupacyjne Niemieckie”. Zbiór maszynopisowych memoriałów w języku polskim i niemieckim, dotyczących polityki okupacyjnej Niemców oraz odpisy poufnych zarządzeń władz okupacyjnych niemieckich. Okres 1914—1915.

V Pudełko (6 teczek A1, M4, M4 (2), M7, M8 i bez numeru)

A1: „Stronnictwo Konwentu Seniorów (procz Centrum Narodowego) od 1 VII 1915 do 31 XII 1917”. Na wstępie 2 strony spisu rzeczy. 25 pozycje odezwy, komunikatów, uchwał sprawozdań.

M4: „Sprawozdania i Komunikaty K.I.Z. 1917”.

M4 (2): „Komunikaty K.I.Z. 1917”, odbite na powielaczu biuletynu Krajowego Inspektoratu Zaciągu do Wojska Polskiego.

M7: „Cenzura Niemiecka 1915—1916”: 2 strony spisu rzeczy, obejmujące 33 pozycje, zawartych w tezcze maszynopisowych sprawozdań i memoriałów, dotyczących działalności cenzury prasowej niemieckiej, odpisy wykreślonych przez cenzurę artykułów i notatek.

M8: „Szkolnictwo polskie od IV 1915 do 1 III 1917”: 3 strony spisu rzeczy, 33 maszynopisowych sprawozdań o polityce niemieckiej w stosunku do szkolnictwa polskiego w Królestwie Polskim oraz *varia*.

Bez numeru: „PQW od 1 VII 1915 do 31 XII 1917”: ulotki, odezwy oraz maszynopisowe memoriały, sprawozdania, raporty terenowe, listy.

VI Pudełko (4 teczki B4, B12, C1 i C3)

B4: „PPS (Prawica) CKN i POW (1915—1918)”. Gruba teczka ulotek, odezwy oraz maszynopisowych sprawozdań, memoriałów, zawierająca m. i. kopię druku rozpowszechnianego w Warszawie w połowie 1917 r. pt. „Kim jest p. major Zagórski?” Druk w formie ulotki „Honor p. Wł. Sikorskiego”, itp.

B12: „SD, Bund, PPS (Lewica) oraz żydowskie (1918)”. Bardzo gruba teczka ulotek, broszur w języku polskim i żydowskim, niektóre w odpisach, głównie Warszawy, ale również Łodzi, Zagłębia Dąbrowskiego (np. kopia uchwały Rady Delegatów Robotniczych Okręgu Dąbrowskiego z 25 XI 1918, podpisana przez Henryka Bicza, lub z 22 XI 1918 kopia odezwy Rady Delegatów Robotniczych Okręgu Sosnowieckiego). Wspólne odezwy z listopada 1918 Zarządu Głównego SDKPiL, Rady Związków Zawodowców miasta Warszawy i C.K.R. PPS (Lewicy).

C1: „Klub Powstańców Polskich i Narodowy Związek Chłopski i Liga Kobiet od 1 III 1915 do 31 XII 1917”: 4 strony spisu rzeczy, obejmujące 44 pozycje, zawartych w tezcze odezwy, komunikatów, sprawozdań, m. i. „List otwarty Izzy Moszczeńskiej do Brygadiera Piłsudskiego”.

VII Pudełko (3 teczki B2, B11, M3)

B2: „PPS — 1918—1919”. Gruba teczka, zawierająca zbiór ulotek, broszur, afiszów, odezwy PPS od listopada 1918 do września 1919, w Królestwie Polskim oraz Galicji i na Śląsku, m. i. regulaminy wyborcze do Rady Delegatów Robotniczych uchwalone 19 XI 1918, odezwy Rad Delegatów Robotniczych w różnych miastach, programy wyborcze, samorządowe, odezwy Komitetów Folwarcznych, rzadkie dru-

ki, np. wydany w Lublinie w 1918 r. w formie małej książeczki w czerwonej okładce „Program PPS”, ulotki wyborcze, „Projekt Ustawy Związku Zawodowego Robotników Rolnych”, egz. nr 13 (luty — marzec 1919) organu Związku Polskiej Młodzieży Socjalistycznej „Jutro” itp.

M3: „Władze okupacyjne austriackie 1915”: cztery kilkudziesięciostroniowe memoriały maszynopisowe (jeden w języku niemieckim), obrazujące okupację austriacką w częściach zajętych Królestwa Polskiego.

B11: „Komunistyczna Partia Robotnicza Polski od 12 XII 1918 i rok 1919”. Zawiera następujące druki. 2 wycinki z gazet powiadamiające o utworzeniu KPRP, pierwszą odezwę „Do Proletariatu Polski” z grudnia 1918, podpisaną: Zjazd Organizujący KPRP (Zjedn. SDKPiL i Lewicy PPS), *ditto* po żydowsku.

Ulotka K.C. KPRP z 22 XII 1918: „Armaty przeciw robotnikom!”

Broszura (8 stron), wyd. przez Zarząd Główny SDKPiL: „Rewolucja i wojna”, nr 6: Armia polska idzie”, Warszawa Październik 1918. Cena 10 fen. 15 hał.

Ulotka KC KPRP: „Żołnierze, nie bądźcie Kainami waszych braci!” grudnia 1918.

Odezwa Kom. Zagłębia Dąbr. KPRP z 24 XII 1918: „Towarzysze i Towarzyski”,

Ulotka Komitetu Warszawskiego KPRP z grudnia 1918: „Nowe gwałty kontrrewolucji Polskiej!”

Ulotka wzywająca na wiec Komitetu Warszawskiego KPRP na Plac Saski 29 XII 1918

Odezwa KC KPRP z grudnia 1918: „Do robotników całego kraju”.

Odpis odezwy Komitetu Lubelskiego KPRP z XII 1918 „Kontrrewolucja idzie!”

Ulotka Komitetu Warszawskiego KPRP z 30 XII 1918 „Krwawa niedziela”. *Ditto* w żargonie.

Odezwa do żołnierzy KCKPRP z 31 XII 1918, nr 3 pisma w żargonie.

Broszura (8 stron) KPRP: „Wskazówki dla towarzyszy pracujących w Radach Delegatów Robotniczych miast i wsi!”.

Odpis odezwy Rady Delegatów Robotniczych Okręgu Sosnowieckiego i Okręgu Dąbrowskiego, 23 XII 1918.

Odpis ulotki Grupy anarchistów — komunistów „Chleb i Wolność” ze stycznia 1919, z hasłem: „Niszcz — a będziesz tworzyć.”

Nekrolog poległych 29 XII 1918 w Warszawie członków Komitetu Warszawskiego KPRP — St. Sobótki, Jana Galika i Marcelego Felsa, styczeń 1919.

Ulotka ze stycznia 1919 Wydziału Wiejskiego KPRP: „Do robotników wsi i do bezrolnych”.

Odezwa KC KPRP z 5 I 1919: „Do wszystkich robotników z frakcji PPS.”

Ulotka KCKPRP z I 1919: „Pod rządem katów i żandarmów”.

Odezwa KC KPRP ze stycznia 1919: „Towarzysze i Robotnicy”.

Ulotka Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS z 5 I 1919 o zamachu na Naczelnika Państwa.

Ulotka: „Wniosek KPRP w sprawie gwałtów i okrucieństw dokonywanych nad klasą robotniczą”.

2 czerwone kartki z nadrukiem: „Nr 2. Lista kandydatów KPRP”.

Ulotka wyborcza listy nr 19 „Partii równości obywatelskiej Żydów polskich”, datowana: Warszawa 14 I 1919.

Ulotka ze stycznia 1919 Komitetu Warszawskiego KPRP: „Do walki z reakcją!”

Ulotka z 1 II 1919 Komitetu Warszawskiego KPRP: „Jak należy walczyć z rządem ochrony”.

Ulotka: „Żądania pracowników folwarcznych na rok 1919 wypracowane i zatwierdzone przez Radę Delegatów Robotniczych Folwarcznych powiatu lubelskiego w dn. 2 lutego 1919”.

4-stronicowa ulotka KPRP z lutego 1919: „Pod sąd opinii robotniczej” z aneksem listu więźniów — socjalistów z więzienia wojskowego na ul. Dzikiej.

Odezwa KCKPRP z lutego 1919: „Towarzysze i Towarzyszki”.

Ulotka KC KPRP z lutego 1919: „Precz z burżuazyjnymi Radami Miejskimi”.

Odezwa Komitetu Warszawskiego KPRP z 8 II 1919: „Towarzysze! Robotnicy!”

Ulotka KC KPRP z lutego 1919: „Sejm wrogów i zdrajców ludu”.

Ulotka KC KPRP z lutego 1919: „Amnestia obłudy i fałszu”.

Ulotka KC KPRP z lutego 1919: „Przeciw podatki krwi”.

Odezwa KC KPRP z lutego 1919: „Robotnicy! Robotnice!”

Ulotka, datowana Warszawa 20 II 1919 Warszawskiej Rady Delegatów Robotniczych: „Baczność Towarzysze Robotnicy!”

Ulotka Rady Delegatów Robotniczych Miejskich Warszawa, luty 1919: „Do bojkotu wyborów” (do Rady Miejskiej).

Ulotka 4-str. pt. „Biuletyn Nr. 2 Grupy Komunistycznej w Komitecie Wykonawczym Rady Delegatów Robotn. m. Warszawy: Republiki sowieckie chcą pokoju! Burżuazja polska rozpala zbrodniczą wojnę. Paderewski, Grabski i Sp. tają prawdę”. (W tekście nota Cziczierina i Rządu Sow. Litwy do Rządu Rep. Polskiej).

Ulotka z lutego 1919 KCKPRP: „Burżuazja dławi prasę robotniczą”.

Ulotka z lutego KC KPRP: „Kłamstwami i Oszustwami rząd pcha lud do wojny”.

Ulotka z marca 1919 KC KPRP: „Do dwudniowego strajku powszechnego”.

Ulotka KPRP, datowana Warszawa 16 III 1919: „Jedność rewolucyjna na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim”.

Ulotka KC KPRP z marca 1919: „Oficerowie carscy pod polskimi sztandarami”.

Ulotka Komitetu Warszawskiego KPRP z marca 1919: „Burżuazja łąknie krwi robotniczej”.

Odezwa Komitetu Warszawskiego KPRP z 14 III 1919: „Towarzysze! Robotnicy!”

Ulotka KC KPRP z 16 III 1919: „Przeciw zdrajcom klasy robotniczej”.

Ulotka z 17 III 1919 podpisana „Grupa poborowych z 1898 r. powołanych 17 marca”, nawołująca do bojkotu poboru.

Ulotka Komitetu Warszawskiego KPRP z lutego 1919: „Precz z wyborami do Rady Miejskiej”.

Odezwa 4-stronicowa z marca 1919 Komitetu Warszawskiego KPRP: „Do bezrobotnych!”

Ulotka z marca 1919: „Do wszystkich bezrobotnych”, podpisana przez „Grupę bezrobotnych”, wzywającą na wiec na Plac Kercelego 27 III 1919.

Odezwa: „Do robotników Zagłębia! Do Proletariatu całej Polski!” podpisana przez Radę Delegatów Robotniczych Zagłębia Dąbrowskiego, datowana Zagł. Dąbr. 20 III 1919.

Odpis odezwy do żołnierzy „Narady większych Rad Delegatów Robotniczych”.

Ulotka Warsz. Rady Delegatów Robotniczych z marca 1919, informująca o zajęciach, strajkach i represjach w Zagłębiu Dąbrowskim i na Śląsku.

Ulotka Komitetu Warszawskiego KPRP z 20 III 1919: „Strajk powszechny w Zagłębiu Dąbr.”

Ulotka KCKPRP z 31 III 1919: „Robotnicy polscy pod francuski bat”.

Odezwa z maja 1919: „Do ogółu robotniczego zakładów pod zarządem wojskowym w Warszawie”, podpisana przez „Radę Komitetów Robotniczych zakładów pod zarządem MSW”.

Ulotka z 10 IV 1919 KCKPRP: „Przeciw prowokacjom”.

Ulotka z 12 IV 1919: „Komitety fabryczne w niebezpieczeństwie”, podpisana przez Delegację Robotniczą fabryk pod zarządem MSW.

Ulotka: „Żądania minimalne robotników rolnych uchwalone w Warszawie na zjeździe służby folwarcznej w dn. 16 i 17 III 1919”, podpisana Rada Gł. Zw. Zaw. Robotników Roln.

Broszura 8-stronicowa: „KPRP Sprawozdanie z trzeciej Narady Większych Rad Delegatów Robotniczych, odbytej dn. 14 i 15 IV w Warszawie”. Warszawa 1919.

Odezwa Pierwszomajowa 1919 KCKPRP: „Do żołnierzy!”

Odezwa z 30 IV 1919 Komitetu Warszawskiego KPRP: „Niech się święci 1 Maj!”

Odezwa z 17 V 1919 Kom. Warszawskiego KPRP: „Towarzysze! Robotnicy!”

Ulotka 4-stronicowa z marca 1919: „Wskazówki dla żołnierza Nr. 1”.

Ulotka Komunistycznej Partii Górnego Śląska — Kommunistische Partei Oberschlesiens, 4 strony dużego formatu. Pierwsze dwie strony w języku polskim: „Konferencja imperialistów w Wersalu zasiewa nowe pożogi wojenne! Polska żandarmem na wschodzie. Do polskiej klasy pracującej! Robotnicy i Włościanie!” — Dwie pozostałe strony są w języku niemieckim: „An die Arbeiter und Bauern in Oberschlesien! Die imperialistische Friedenskonzferenz in Versailles schafft neue Kriegsherde! Polen als Gendarm im Osten!” W obu tekstach KP Górn. Śląska zwraca się do „polskich robotników i chłopów”. W sprawie granic: „nas granice państw kapitalistycznych nie obchodzą. Nam wszystko jedno przez jakich wyzyskiwaczy będziemy wyzyskiwani, przez polskich czy niemieckich... Tylko Federacyjny Związek Republik Sowieckich zabezpieczy lud pracujący od wojen bratobójczych, od wyzysku kapitalistycznego, od ucisku narodowościowego”.

Ulotka jednolitifrontowa z kwietnia 1919: „W obronie Rad Delegatów Robotniczych. Do ogółu towarzyszy członków PPS”, podpisana przez Wolską, Czerniakowską i Powązkowską Dzielnicę PPS.

Odezwa z lipca 1919 Komitetu Warszawskiego KPRP: „Do robotników z robót publicznych i do całego proletariatu Warszawy!”

Ulotka z sierpnia 1919 KPRP: „Precz z wojną!”, nawołująca do tworzenia Rad Delegatów Żołnierskich.

Odezwa do żołnierzy z września 1919 Rady Żołnierskiej Okręgu Warszawskiego: „Precz z wojną!”

Ulotka KCKPRP z października 1919: „Sąd Republiki Polskiej wyrokuje!”

Odezwa KCKPRP z października 1919 do robotników, nawołująca do popierania strajków rolnych.

Odezwa z października 1919 z nagłówkiem: „Socjalistyczna Republika Litwy i Białej Rusi. Do wszystkich robotników rolnych!”, podpisana przez Centralny Zarząd Wytwórczego Związku Robotników Rolnych Litwy i Białej Rusi.

Odezwa z października 1919 do żołnierzy polskich pt.: „Beznadziejna sprawa!”, podpisana „Polscy Żołnierze Czerwonej Armii Litwy i Białorusi”.

Ulotka Komitetu Warszawskiego KPRP z października 1919: „Do walki z kontrrewolucją”.

Odezwa z października 1919 Komitetu Warsz. KPRP: „Do strajku powszechnego 20 X 1919”.

Odezwa z października 1919 w języku polskim i żydowskim Związku Zawodowego pracowników gałęzi manufakturowej.

Ulotka z listopada 1919 Komitetu Warszawskiego: „Rok dyktatury burżuazji”.

Ulotka 4-stron. z listopada 1919 KCKPRP: „Wolny handel — wolna śmierć głodowa”.

Ulotka jednolitifrontowa z listopada 1919 Warszawskiego Komitetu Robotniczego PPS.

Ulotka wyborcza (do Sejmu Ustawod.) „Listy pracowniczej Nr 6”.

Ulotka z 13 III 1919 KCKPRP: „Dyktatura proletariatu na Węgrzech”.

Kopia „Odezwy do Bezrolnych i Małorolnych”, z lipca 1919, podpisana przez „Radomski Zarząd Okręgowy Polskich Związków Zawodowych”.

Pismo nr 5 w języku żydowskim „Der Boj-Arbajter” z 7 X 1919.

Pismo nr 2 „Biuletynu Komunistycznego Organu Inform. KPRP” z 24 XII 1919.

VIII Pudełko (3 teczki A3, B7, B8)

A3: „5. listopad 1916”. Na wstępie spis rzeczy, obejmujący 34 zawarte w teczce odezwy i raporty z prowincji o uroczystości ogłoszenia aktu 5 listopada.

B7: „C.K.N. — P.N.N., P.L.L. i nie podpisane — 1915—1917”. Spis rzeczy i 125 odezw, ulotek, sprawozdań, głównie z prowincji z działalności Centraln. Komitetu Narodowego; pisma ulotne legionowe, odezwy Partii Niezawisłości Narodowej, Zjednoczonego Stronnictwa Demokratycznego, Polskiego Stronnictwa Ludowego.

B8: „Komisja Porozumiewawcza, odezwy młodzieży niepodl. (lewicy) i rewolucyjne 1918”. Bardzo gruba teczka z odezwanami i pismami głównie PPS, Młodzieży Zarzewiackiej, Filareckiej i i., zawierająca również ulotki Rewolucyjnych Rad Żołnierskich w języku polskim i niemieckim, odezwy jednolitifrontowe itp.

IX Pudełko (4 teczki B3, C5, M6 i bez numeru)

B3: „Komitet Porozumiewawczy Stronnictw Demokratycznych — Zjednoczenia Str. Demokr. — Polskie Stronnictwo Ludowe — Partia Niezawisłości Narod. — PPS (prawica) — od 1 XI 1917 do 31 XII 1917”; spis rzeczy i 18 odezw oraz ulotek, m. i. 20-stron. broszura: „Program Stronn. Niezawisłości Nar. Lublin, listopad 1917”.

C5: „Centralne Towarzystwo Rolnicze od 1 III 1916 do 31 XII 1916”. Maszynopisy korespondencji C. Tow. Roln.

M6: „Wiadze okupacyjne niemieckie od 1 listopada 1916 do 30 X 1917”. Maszynopisy i rękopisy, kopie listów i raportów zarówno władz okupacyjnych niemieckich, jak i instytucji polskich.

Bez numeru zawiera: „Sprawy żydowskie od 1 I 1916 do 31 XII 1917”; maszynopisy raportów o sytuacji Żydów, m. i. większą pracę pt. „Materiały do kwestii żydowskiej w Królestwie Polskim”.

X Pudełko (3 teczki C2, C4 i bez numeru)

C2: „Prawica od 1 I 1918 (do marca 1919)”: duży zbiór wycinków prasowych, ulotek, broszur, afiszów, głównie endecji i chadecji.

C4: „Tymczasowa Rada Stanu Królestwa Polskiego 1917”: głównie maszynopisy (nieraz oryginały) korespondencji i sprawozdań Tymczasowej Rady Stanu.

Bez numeru 16-stronicowy maszynopis, zawierający spis nazwisk z adresami członków Tymczasowej Rady Stanu i pracowników jej agend.

XI Pudełko (1 teczka D2)

D2: „RGO 1916”. Maszynopisy korespondencji i sprawozdań RGO.

3. Spis orientacyjny zawartości „białych teczek”.

Teczka I, z tytułem „Lublin November 1918”, zawiera co następuje: pierwszy afisz 7 XI o Tymczasowym Rządzie Ludowym (wśród nazwisk jeszcze nazwisko W. Witosa, usunięte z drugiego afisza); ulotkę z 7 XI 1918 Dekret Tymczasowego Rządu Ludowego z formułą przysięgi żołnierskiej; ulotkę z 8 XI Rządu Lubelskiego „Stolico Polski — Warszawo!”

Teczka II, pt. „1914”, zawiera co następuje: ulotkę 4-stronicową „Statut władz obywatelskich w Zagłębiu Dąbrowskim” (1914; maszynopis 16-stronicowy z XII 1914: „Odezwa Polaka do narodów całego świata”; kartkę maszynopisową: „Odezwa Rosjan do Prusaków”; broszurę anonimową, datowaną Sosnowiec 16 X 1914 pt. „Pod sąd! Historia Legionu Wschodniego”. Autor według ołówkowej notatki Kazimierz Głuchowski, red. Ignacy Daszyński; maszynopis 10-stronicowy: „Znaczenie odezwy Mikołaja II do Polaków”; skrypt 70-stronicowy: dr Friedrich Kaminski „Zur Orientierung 1915 in Russisch-Polen nebst Litauen sowie Podolien und Wolhynien”. Wien 1914.

Teczka III, pt. „1915”, zawiera 13 różnych maszynopisów i druków, m. i. hektografowane „Wiadomości Bieżące” z Rapperswylu; 7-stronicowy maszynopis

„La politique russe en Pologne” z ołówkową notką: „listopad 1915 — E. Piltz”; 12-stronicową broszurę, wyd. w Lublinie w listopadzie 1915 „O berło polskie”; afisz niemiecki z 5 VIII 1915, powiadamiający obywateli Warszawy o zajęciu miasta przez Niemców i. i.

Teczka IV, pt. „January-May 1916”, zawiera 23 różne maszynopisy i druki, m. i. „poufne raporty o stanie kraju” (hektografowane), protokół posiedzenia CKN z 2 i 3 III 1916, hektografowane przeglądy prasy, poufne (hektografowane) komunikaty NKN, hektografowane komunikaty RGO, kartkę maszynopisową: „Ścisłe poufny raport o napływie ochotników do Legionów Polskich od 18 VII 1915 do 15 I 1916”, podpisana przez P. Goreckiego, Centr. Biuro Werb. Dep. Wojsk. NKN.

Teczka V, pt. „June-December 1916”, zawiera kilkadziesiąt druków i maszynopisów, m. i. broszurę 8-stronicową „Ustawa Towarzystwa pomocy biednym rodzinom Polaków, uczestników w wojnie oraz zubożałej przez wojnę ludności polskiej”, Petrograd 1916, druk ulotny 4-stronicowy, list Stan. Downarowicza do Wacława Sieroszewskiego w sprawie Wł. Sikorskiego; odezwę CKR PPS z grudnia 1916; odezwy CKN, POW, Komisji Werb. Leg. Polskich, Ligi Państw. Polskiej, RGO; memoriał hektografowany (50 str.) „O rejestracji strat wojennych poniesionych przez miasta, handel, rzemiosło i przemysł”; ulotkę z 6 XI 1916 pt. „Manifest PPS...”; zaproszenie na przyjęcie w Bristolu 17 XII 1916 na cześć Józefa Piłsudskiego; afisz warszawskiej odezwy CKN z 10 XI 1916; kopię odezwy Komitetu Warszawskiego SDKPiL z 12 XI 1916: „Tak odpowiadają robotnicy zdrajcom proletariatu”; odezwę CKR PPS z 13 XI 1916; list otwarty (druk 4-stron.) W. Sieroszewskiego do Wł. Sikorskiego z 24 XI 1916; odezwę Warszawską PSL z 19 XI 1916, odezwę Warszawskiego Narodowego Związku Robotniczego z października 1916; biuletyny NKN; odezwy wyborcze (do warszawskiej Rady Miejskiej z czerwca 1916) Robotniczego Komitetu Wyborczego Socjalistów Polskich; hektografowane sprawozdanie z I Zjazdu Org. PSL w Lublinie 11, 12, i 13 VI 1916 r.; ulotkę warszawską z maja 1916: „Żądania robotników miejskich; ulotkę CKR PPS, datowaną Warszawa 17 V 1916 pt. „Okólnik do Towarzystwa Partii w sprawie secesji warszawskiej”, zaczynający się od słów: „Pewna liczba członków organizacji warszawskiej zerwała z partią naszą i przeszła do SDKPiL...”; odezwy różnych organizacji na 3 V 1916; poufne komunikaty biura prasowego CKN; odpisy satyrycznych wierszy o Beselerze.

Teczka VI, pt. „1917”, zawiera kilkadziesiąt maszynopisów i druków. M. i. ulotki PPS, LPP, PSL, NZR; ulotkę z grudnia 1917; „Deklaracja Polaków z polskiej i polsko-białoruskiej części Litwy”; ulotkę Zarządu Głównego SDKPiL, datow. Warszawa w październiku 1917: „Towarzysze! Robotnicy!”; ulotkę warszawską z 25 VI 1917, podpisaną przez Komitet Rewolucyjny w obronie Legionów; ulotkę Komitetu Warszawskiego SDKPiL „Niech się święci 1. Maj!” z 1917 roku; *ditto* ulotkę PPS; hektografowane 92-stronicowe sprawozdanie z II Zjazdu Przemysłowego Królestwa Polskiego w czerwcu 1917 Warszawa; maszynopis Regulaminu Tymczasowej Rady Stanu.

Teczka VII, „1918”, zawiera kilkanaście ulotek i afiszów, m. i. odezwę Partii Równości Obywatelskiej Żydów Polskich, Stronnictwa Niezawisłości Narod., Związku Budowy Państwa Polskiego, Partii Niezawisłych Robotników (monarchistów!), PPS, ulotkę z 23 V 1918 Warszawskiego Komitetu Strajkowego Robotników Miejskich, ulotkę z 12 IV 1918 Komit. Strajk. robotników fabryki „Gerlach i Puls”; ulotkę Warszawskiego Komitetu Robotniczego PPS z 14 III 1918.

Teczka VIII, druga z tytułem „1918”, zawiera kilkanaście ulotek i odezw, m. i. 4-stronicowy druk z marca 1918 „Projekt programu agrarnego... Rady Zjednoczonego Stronnictwa Demokratycznego; ulotkę warszawską z grudnia 1918 Rady Delegatów Robotniczych Miejskich, kończąca się: „Niech żyje dyktatura proletaria-

riatu! Niech żyje socjalizm!"; afisz Ministerstwa Aprowizacji z 24 XII 1918, powiadamiający, że „Milicja Ludowa Republiki Polskiej rozkazem Rządu zasekwestrowała... towary u paskarzy...”; maszynopis 2-stronicowy: „Dokumenty w sprawie rozbrojenia I Korpusu Polskiego”; odezwę 1-majową 1918 Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej; ulotkę 4-stronicową Warszawskiego Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS z 22 I 1918; ulotkę z stycznia 1918 CKR PPS.

Teczka IX, pt. „1919”, zawiera kilkadziesiąt ulotek, odezw, afiszów, m. i. odezwę Rady Delegatów Robotniczych Zagłębia Dąbrowskiego z 20 III 1919 przeciw kontrrewolucji; odezwę Komitetu Wykonawczego Rady Delegatów Robotniczych w Lublinie z 8 II 1919: „Do Robotników, Fornali i Włóścian!”; ulotki Komitetu Strajkowego Służby Folwarcznej Ziemi Lubelskiej z 2 II 1919, 16 III, 30 III, 5 IV i 6 IV 1919; ulotkę Ludowego Komitetu Oświatowego w Wilnie z marca 1919 nr 1; pismo ulotne: „Słoneczny los zaświtał nam...”; ulotkę Komisariatu Zach. Dyw. Strzelców Socjalistycznej Republiki Sowieckiej Litwy i Białej Rusi z marca 1919 pt. „Tanie mięso polskie”; 6 ulotek polskich i słowackich z plebiscytu na Spiszu i Orawie; ulotki warsz. związk. zaw.; ulotkę: „Ziemia dla ludu”; ulotkę z 12 VIII 1919: „Do ludności Mińska i Ziemi Mińskiej”; mapkę drukowaną w Warszawie u W. Głowczewskiego: „Śląsk Polski” i i.

Teczka X, pt. „1920”, zawiera kilkadziesiąt odezw, ulotek, afiszów, maszynopisów, m. i. ulotki Biura Prop. Wewn. przy Prezydium Rady Ministrów; propagandowe ulotki polskie, mapy itp. w języku czeskim i polskim w sprawie Śląska Cieszyńskiego, Spiszu i Orawy; maszynopis stukilkudziesięciostronicowy przeglądu prasy od 1 do 15 VI 1920; ulotki, odezwy z wojny polsko-bolszewickiej w języku polskim i rosyjskim; ulotki w sprawie Śląska (duży zbiór).

Teczka XI, pt. „1921” zawiera kilkanaście ulotek, odezw, m. i. PPS z 20 II 1921, Komitetu Warszawskiego KPRP: „Zaciekle boje się zблиżają” z 30 IX 1921, Związku Niezawisłej Młodzieży Socjalistycznej z 1 V 1921, Centralnego Komitetu Związków Zawodowych w Polsce z września 1921: „Do wszystkich robotników i robotnic w Polsce”, nawołującą do „zbierania składek na rzecz pomocy rosyjskiej klasie robotniczej”, Zarządu Głównego Związku Zawodowego Robotników Rolnych RP z listopada 1921 „Towarzysze Robotnicy Rolni!”; ulotkę 8-stronicową: „Jaka powinna być polityka związków zawodowych”; ulotkę 8-stronicową KPRP: „Zadanie kooperatyw w chwili obecnej”; ulotkę rozdawaną jeńcom polskim w ZSRR, wracającym po traktacie ryskim do Polski: „Do widzenia w Czerwonej Polsce!”, datowaną „Moskwa w marcu 1921”, podpisaną „Komuniści polscy w Rosji, Biuro Polskie CKKPRP”.

Teczka XII, bez tytułu, zawiera 9 ulotek i afiszów z 1920 r., m. i. ulotki polskie w języku rosyjskim, nawołujące żołnierzy radzieckich do przechodzenia na stronę polską; afisz „Ojczyzna w niebezpieczeństwie” itp.

IV. Gotowość współpracy Instytutu i Biblioteki Hoovera z placówkami naukowymi w Polsce

Życzliwa atmosfera, z jaką spotkałem się w czasie mego pobytu w Instytucie, oraz umożliwienie mi zebrania cennych informacji o zbiorach mogących zainteresować uczonych w Polsce, (szczególnie *polonica* i *hitleriana*), upoważniło mnie do postawienia sprawy nawiązania stałej łączności między Stanford a zainteresowanymi naszymi bibliotekami czy instytucjami.

Miło mi było stwierdzić, że dyrekcja Instytutu i Biblioteki zainteresowana jest w tym również. Tak np. Biblioteka Hoovera pragnęłaby nawiązać stosunki wymienne z Biblioteką Narodową w Warszawie lub biblioteką któregośkolwiek uniwersytetu, który posiada duże ilości duplikatów polskich.

Biblioteka Hoovera może zaoferować do wymiany: książki, broszury i niektóre czasopisma polskie drukowane w latach 1914—1922; ulotki polityczne z lat 1914—1922 drukowane na ziemiach polskich; druki polskie wydawane w czasie II wojny światowej w Anglii, Francji i innych krajach; fotokopie prasy podziemnej; książki amerykańskie na tematy historyczne, ekonomiczne, polityczne itp.

Biblioteka Hoovera pragnęłaby uzyskać w zamian: książki polskie z zakresu historii, polityki, ekonomiki, itp.; wydawnictwa urzędowe polskie, jak stenogramy Rady Narodowej i Sejmu z okresu 1944—1956, niektóre numery „Dziennika Ustaw” i „Monitora” za ten sam okres; czasopisma polityczne, historyczne, ekonomiczne itp. z tego samego okresu.

Biblioteka Hoovera nie jest zainteresowana w literaturze pięknej, naukach ścisłych, technice itp.

Poza tym wyniosłem przekonanie, że Biblioteka Hoovera mogłaby udostępnić uczonym w Polsce również fotokopie bogatych zbiorów dokumentów hitlerowskich i byłaby zainteresowana w uzyskaniu z Polski fotokopii niektórych *hitlerianów*, będących w naszym posiadaniu (np. mikrofilm materiałów *Publikationsstelle Berlin-Dahlem*, czy mikrofilm materiałów z archiwum Himmlera, dotyczących akcji dywersyjnej w Polsce latem 1939, ogłoszonych przeze mnie w 1951 w pracy pt. „Dowody prowokacji”).

Jestem przekonany, że nawiązanie stałej łączności umożliwi rozszerzenie wzajemnych zainteresowań i da poważne korzyści obu stronom.

Publikując w tym celu niniejszą relację pragnę w tym miejscu jako *sui generis* reporter naukowy „Przeglądu Zachodniego” przekazać serdeczne podziękowanie p. C. Easton Rothwellowi, dyrektorowi *Hoover Institute and Library*, oraz jego zastępcy, p. Witoldowi S. Sworakowskiemu, za umożliwienie mi zapoznania się z kierowaną przez nich jedyną tego rodzaju placówką w USA.

Na koniec pragnąłbym na marginesie tej relacji wyrazić pewną myśl, która mnie nurtuje od czasu pobytu w Stanford, mianowicie, że dotąd nie powstała w USA na którymś z uniwersytetów (najlepsze warunki ma *Stanford University* ze względu na zaplecze hooverowskiej instytucji) katedra historii polskiej. Czesi np. nie posiadają w USA katedry literatury jak my (Katedra Mickiewicza w *Columbia University*), lecz właśnie katedrę historii i państwowości czeskiej (*History and Government*). Wydaje mi się, że jest to sprawa, godna rozważenia przez środowiska naukowe w USA i w Polsce.

EDMUND OSMANŃCZYK